

ЗЛИВКОВ В.Л.

кандидат психологічних наук, доцент, завідувач лабораторії методології і теорії психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ.

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФЕНОМЕНУ ПІСЛЯПРАВДИ

Зливков В.Л. Психологічні аспекти феномену післяправди. Дану статтю присвячено феномену післяправди, що означає формування суспільних настроїв у вигляді поширення інформації, що оперує не фактами, а емоціями людини, яка знайомиться з нею. Актуальність даного концепту зумовлена тим, що джерела інформації – об'єктивні факти менш важливі, ніж звернення до емоцій і особистих переконань її одержувачів. Проаналізовано поняття «політика післяправди» як тип політичної культури, в якій дискурс в основному формується через звернення до емоцій і особистих переконань аудиторії. Встановлено, що на пострадянських теренах дане поняття має виключно негативний, здебільшого політичний контекст, тоді як у зарубіжній практиці, більше стосується епохи постмодернізму або так званої «ери післяправди» в межах якої формуються новітні освітні та психологічні практики. Визначено, що в епоху післяправди практично усі наукові галузі стають міждисциплінарними, дискусія між ними заохочується, а освітній процес і психологічна допомога спрямовуються на становлення вільного, незалежного, критично налаштованого, мислячого і відповідального, соціально активного громадянина.

***Ключові слова:** постмодернізм, післяправда, ідентичність, дискурс, освітні практики, міждисциплінарні дослідження.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими практичними завданнями. У 2016 році укладачі Оксфордського словника обрали в якості слова року термін post-truth (постправа, післяправа). Цей неологізм позначає соціально-психологічний феномен суспільної свідомості, а саме, формування суспільних настроїв у вигляді поширення інформації, що оперує не фактами, а емоціями людини, яка її отримує. Філологи пояснили вибір «післяправди» в якості «слова року», а також його механізм тим, що джерелу інформації об'єктивні факти менш важливі, ніж звернення до емоцій і особистих переконань її одержувачів. На пострадянських теренах дане поняття більше стосується політичного дискурсу, натомість у зарубіжній спільноті поширене в багатьох галузях, зокрема й в освіті. Зважаючи на новизну поняття післяправди, перспективність проникнення у різні сфери суспільного життя, особливої актуальності набуває визначення його психологічних складових.

Останні дослідження і публікації, виділення невирішених питань загальної проблеми, якій присвячується стаття. Насамперед проаналізуємо феномен політичної післяправди, оскільки нині українські ЗМІ акцентують свою увагу саме на ньому. Політика післяправди – це тип

політичної культури, в якій дискурс в основному формується через звернення до емоцій і особистих переконанням аудиторії (при цьому подробиці політичної реальності залишаються без уваги), повторення однієї і тієї ж аргументації і завзяте ігнорування об'єктивних фактів, що суперечать заданій концепції. Визначальною рисою політики післяправди є те, що учасники кампанії продовжують повторювати свої тези, навіть якщо ті були спростовані у ЗМІ чи незалежними експертами [13]. Це відбувається через те, що роздробленість джерел новин створює ситуацію, в якій брехня, плітки і чутки поширюються із надзвичайною швидкістю. Брехня, яку поширюють політики або їх прихильники в інтернеті через мережу користувачів, може дуже швидко підмінити правду. Сьогодні можна виділити два типи післяправди: у першому випадку політики говорять одне, а роблять протилежне, а в іншому – будь-які докази просто ігноруються [10]. Походження терміну приписується блогеру Д. Робертсу, який використовував його в 2010 р. у своїй колонці для інтернет-видання Grist, де термін був визначений як політична культура, в якій публічний зміст політики (громадська думка і зміст новин) майже не стосується суті законодавства. Насправді вперше поняття «післяправда» використане в такому значенні в 1992 р. сербсько-американським драматургом С. Тесічем в його есе про конфлікт у Перській затоці. У 2004 р. американський письменник Р. Кійс ввів термін «ера післяправди», який використовував в однойменній книзі. У тому ж році американський журналіст Е. Альтерман висловився про «політичне середовище постправди» і використовував термін «президентство післяправди» в своєму аналізі дезорієнтуючих заяв, зроблених адміністрацією Дж. Буша після подій 11 вересня 2001 року. У своїй книзі 2004 р. К.Крауч використовував фразу «постдемократія», під якою мав на увазі модель політики, в якій вибори дійсно існують і можуть змінити уряд, але «публічні передвиборні дебати є жорстко контрольованою виставою під керуванням протиборчих команд експертів з техніки переконання, що розглядає лише вузький спектр проблем, обраних самими ж командами [5]. У політичному дискурсі феномен післяправди широко використовується у різних країнах, так в США «політика постправди» вживалася англійськими журналістами, коли вони писали про президентські вибори, передвиборчу кампанію Д.Трампа зокрема, який вважається головним політиком післяправди оскільки опирається на «нібито правдиві» заяви, які, однак, не мають під собою жодної фактичної бази. У Великій Британії перша згадка терміна «післяправда» датується березнем 2012 р., коли Я. Грей, член шотландської лейбористської партії, гостро критикувала Шотландську національну партію за те, що її заяви суперечили офіційній статистиці, у 2016 р. дане поняття стало більш популярним в зв'язку із проведенням референдуму про вихід Великобританії з Євросоюзу, особливо стосовно кампанії Vote Leave. В Німеччині більш поширеним є поняття «постфакти» і «постдемократія», які з 2015 р. стали предметом багатьох соціологічних і соціально-психологічних досліджень.

Хоча феномен «післяправди» (або «постістини») зовсім нещодавно потрапив в центр уваги дослідників наук про суспільство, він може бути виявлений вже в далекій давнині, зокрема його можна порівняти з відмінністю «риторики» і «філософії» в рамках давньогрецької політичної філософії. Якщо в контексті давньогрецької політичної філософії існувало уявлення про перевагу «філософії» (або «істини») над «риторикою» (або «післяправдою»), то нині посилюється розуміння важливості «риторики» і навіть переваги її над «істиною» [9].

«Післяправда» розкриває себе в механізмах набуття сенсу і формує світогляд за допомогою ідеології, релігії і науки. Набуття сенсу в мові відбувається через «правдоподібне», яке знаходить «реальне» за допомогою внутрішніх психічних механізмів. Ж. Лакан розкриваючи цей механізм вказував, що відчуття реальності є наслідком роботи пам'яті і полягає в тому, що якийсь спогад або враження організовується в історичну послідовність [1]. Виведені на передній план фігури віри і емоцій, дезавуюють категорію «об'єктивність» (що з'явилася в епоху Просвітництва) синонімічні із загальною політико-філософською парадигмою сучасності – постмодернізмом, чия позиція демонструє недвозначний скептицизм по відношенню до того спільного розуміння людини і суспільства, яке стало наслідком прагнення епохи Просвітництва трактувати дійсність на основі об'єктивності (або системної суб'єктивності), розумності та універсальності [3]. У цьому протиріччі віри і раціональності / емоцій і об'єктивності лежить головний конфлікт між ідеологіями модерну, його раціоналістичними і об'єктивними установками і постмодерністською парадигмою.

Звідси, очевидним стає відверто негативне ставлення сучасної російської науки до концепту «післяправди», який асоціюється у російських дослідників виключно із пропагандою та популізмом. Натомість у зарубіжній науці, де постмодернізм набув більшої популярності, дане поняття аналізується у різноманітних, далеко не політичних ракурсах.

Доречно у зв'язку з цим згадати критичні ремарки Н. Лумана з приводу специфіки комунікативного процесу в сучасному інформаційному середовищі, де «системи свідомості» наявні в «мільярдах одиниць» і функціонують одночасно. У таких комунікативних реаліях вимога «істинності» стосовно когнітивної та символічної продукції будь-якої комунікативної системи (правової, політичної, системи мас-медіа тощо), зокрема, до новин та коментарів політичного характеру в ЗМІ, стає вельми проблематичною і стимулює спрощені уявлення про сенс подібних комунікацій. Так, на думу Н.Лумана, повідомлення мас-медіа визначаються не стільки кодом «справжнє / помилкове», а кодом «інформація / неінформація» і залежать від процедур відбору цих повідомлень на основі специфічних комунікативних кодів, сформованих в рамках цієї комунікації, що знаходиться в складних відносинах із іншими комунікативними вимірами. Така пов'язаність символічних кодів і ідентичностей в реаліях множення учасників комунікативного процесу і диференціації сфер комунікації стає все більш проблематичною. Відповідно, на першому плані

все частіше з'являються комунікативні стратегії, які орієнтують учасників комунікацій на когнітивні схеми повсякденності і антропологічні моделі солідарності, тісно пов'язані із базовими, часто міфічними в своєму підґрунті, способами кодування та ідентифікації [2].

Отже, як нами з'ясовано, феномен післяправди загальнозживаний у політичному і, подекуди, у соціальному дискурсі, однак практично не аналізується психологічними дослідженнями та в контексті освітньої практики.

Формулювання цілей і постановка завдань статті. Метою даної статті є визначення психологічних аспектів поняття «післяправди» та можливостями його використання в освітньому контексті.

Виклад методики і результатів досліджень. Насамперед проаналізуємо значення післяправди у соціальних науках, адже як відомо, розвиток неможливий без появи суперечностей і незгоди. Люди, як і суспільства, постійно змінюються, під впливом обставин переконання та настановлення втрачають своє значення, поступаючись новим, раніше абсолютно неприйнятним і незрозумілим. Це стосується й правди (у традиційному розумінні – істини), яка не може лишатися незмінною протягом багатьох років, її переосмислення дає ресурс для розвитку як конкретної особистості, так і науки в цілому. Останнім часом все більшої популярності (зокрема й у контексті післяправди) набуває поняття «демократизація знань» (D. P. Wallace, C. Van Fleet) – набуття і поширення знань серед простих людей, а не лише привілейованих еліт, таких як духовенство та науковці. Бібліотеки, зокрема публічні бібліотеки та сучасні цифрові технології, такі як Інтернет, відіграють у цьому ключову роль, оскільки вони надають масам відкритий доступ до інформації [14]. Подібне відбувається й в освіті, традиційні знання перестають бути догмами, а вчитель – єдиним джерелом єдино правильних знань, після отримання інформації на уроці, кожен учень може її перевірити, розширити і проаналізувати завдяки доступу до різних джерел інформації, при цьому знання, отримані під час уроку, стають емоційно забарвленими, критично опрацьованими, а відтак такими, що краще застосовуватимуться на практиці, у повсякденному житті. Однак демократизація знань вимагає від педагога і, зрештою, від учнів, вміння вести діалог, приходити до спільного розуміння, що неможливо без взаємної поваги, навичок ведення дискусії і обґрунтування власної позиції із врахуванням думки іншого [9]. На понятті демократизації знань базується й публічна соціологія (public sociology) – це підхід до соціології, який намагається вивести її за академічні межі і залучити до соціології широку аудиторію. Дану галузь не можна визначити як конкретний науковий метод, теорію або набір політичних цінностей, натомість – це певний стиль, спосіб викладу і форма інтелектуальної діяльності. Її засновник М. Буравой протиставляє публічну соціологію професійній, академічній, соціології, адресованій лише професійним соціологам тим самим, роблячи соціологічні знання доступними до більш широкої аудиторії [4]. Подібне спостерігається й у психології, де, однак, так

звана популярна (не плутати із публічною) психологія вже зараз становить вагому конкуренцію психології академічній, однак на відміну від соціології, невміле, популяризаторське використання психологічних практик завдає чималої шкоди її користувачам, тим самим нівелюючи здобутки наукових психологічних шкіл. Втім, базуючись на концептах післяправди та демократизації знань, популярна психологія все має право на діалог із психологією академічною. Ми підкреслюємо нетотожність популярної психології і публічної. По суті, публічна психологія є рефлексією психології наукової, базуючись на академічних знаннях, вона апелює до актуальних проблем сьогодення, дає можливість складному й незрозумілому стати доступним для багатьох людей, й, відповідно, без великих фінансових витрат, отримати якісну психологічну допомогу. Таким чином, можна виділити основні принципи публічної психології: суспільна орієнтованість (спрямованість на суспільні потреби), актуальність (в центрі уваги актуальні проблеми особистості та міжособистісних стосунків), демократичність (доступність психологічних знань не когорті академічних і практичних психологів, а й широкій громадськості), діалогічність (спрямованість на діалог із академічною і популярною психологією), відкритість (відкритість до нових знань, отриманих не лише із психологічних джерел, а й із суміжних дисциплін).

Проаналізуємо й інші аспекти, де використовується поняття післяправди. Зокрема це популярна нині в Німеччині концепція незалежності освіти. Так, на думку J. Giesinger, ліберально-демократична освіта базується на принципах післяправди, оскільки, по-перше, вона базується на принципах чесності і правдивості (не брехати учням, не маніпулювати ними, не дискримінувати за будь-якою ознакою), по-друге, вчителі орієнтують учнів на самостійний пошук «істини» і дискурсивних аргументів (розвивають так зване критичне мислення дітей), по-третє, учні самостійно визначають, що для них є «правдою» (істиною) і можуть змінювати свої переконання під впливом суспільних чи особистісних змін [6].

Це означає, що, з одного боку, вчителі повинні розповідати учням правду, або принаймні те, що вони вважають правдою, не застосовуючи при цьому методів маніпуляції для переконання учнів у неоспірності певних знань, то того ж вони мають поважати дітей, бачити в них особистостей, здатних здобути нові знання й критично їх переосмислити. Крім того, вчителі можуть не завжди знати, що таке «правда» (істина), але здатні підтримувати учнів у розробці раціональних компетенцій, необхідних для критичного вивчення того, що їм подається як «факт». Особливо даний постулат стосується формування релігійних і політичних переконань та є основою подальшої незалежної та компетентної демократичної участі громадян у житті суспільства. Прихильність до правди, яка формується в результаті ліберально-демократичного навчання, сприяє тому, що учні стають відповідальними у прийнятті будь-яких рішень, можуть раціонально обґрунтовувати свої вчинки та змінювати свої погляди, якщо не змогли надати достовірних доказів на їх підтримку [11].

З'ясуємо, у чому ж відмінність ліберально-демократичної від авторитарної і демократичної освіти в контексті післяправди. Так, авторитарний вчитель відносно (сумнівну) істину насильно нав'язує як єдино правильну учням, демократичні лише дозволяють учням мати власну думку (власні уявлення про істину), однак все ж схилять останніх до так званих «загальновідомих» істин. Сучасна українська школа здебільшого оминає обговорення політичних і релігійних питань, наявність в шкільному розкладі предмету «Християнська етика» унеможлиблює дискусії з приводу релігійності у межах школи, а політика єдиної правлячої партії, не дозволяє «інакочисним» учням висловлювати свої політичні уподобання, раціонально обґрунтовуючи їх. За умов ліберально-демократичної освіти фальшиві заяви, зроблені президентом чи партійним лідером, будуть критично обговорюватися в класі, а недуховна поведінка очільника церкви чи релігійної громади не сприйматиметься як прояв чесноти і моральності, при цьому останнє слово в дискусіях далеко не завжди буде за вчителем. Однак є й питання, які попри свою неоднозначність, все ж можуть завдати шкоди учасникам дискусії (наприклад, расиські чи сексиські заяви), в тих випадках вчитель повинен обґрунтувати свою позицію, знайти аргументи, які переконують учнів в пріоритеті толерантності. Те саме стосується й помилкових заяв відомих політиків, які педагог критично аналізує й у своїх поясненнях учням оперує лише наявними фактами, а не чутками і плітками.

Отже, необхідність впровадження незалежної освіти, базованої на феномені післяправди, можна обґрунтувати наступним: з одного боку, діючи самостійно, вчителі захищають і стабілізують ліберально-демократичний лад в контексті авторитарних загроз. У цьому сенсі система освіти має певну політичну функцію, подібну до функції судової системи, або ЗМІ. З іншого боку, незалежність вчителів також може бути виправдана, в аспекті їх відповідальності за своїх учнів: у захисті власної незалежності вчителі захищають учнів від маніпуляцій та інструментальної діяльності політичної влади. Вони гарантують, що ці учні навчатимуться думати про себе і стануть незалежними громадянами, які можуть грамотно і відповідально брати участь у прийнятті політичних та суспільних рішень.

На захист концепту післяправди в освіті можна навести й аргумент зменшення частки правди у сучасній науці, те, що раніше вважалося істиною, сьогодні вже нею не є, а неможливість пристосування до нових реалій зумовлює ригідні настановлення та психологічний дисбаланс. Натепер даний феномен розглядається в контексті техно-когнітивного підходу, згідно з яким точно визначити правдивість чи хибність інформації можна лише за допомогою комп'ютерних програм, які дають відсоток точності на даний конкретний момент, але через декілька днів чи навіть годин цей відсоток точності може змінитися; часто дезінформація позитивніше сприймається людьми, а відтак і краще запам'ятовується ними, на відміну від сухих конкретних фактів; враження від інформації завжди базуються на феномені післяправди, на власній рефлексії завчених «істин» [8].

Окремої уваги потребує й аналіз перспектив розвитку психологічної умови в епоху післяправди. Як зазначає V. P. Glăveanu [7], має змінитися характер психологічної експертизи, яка раніше була єдино правильною істиною, то нині через свою суб'єктивність й залежність результатів від кваліфікації та налаштованості експерта до досліджуваного, втратить свою актуальність й нечасто застосовуватиметься у психологічній практиці. Психологічні дослідження стануть міждисциплінарними, до того ж з'являться нові канали поширення психологічної інформації. Власне теоретичні розвідки поступляться дотичним до практики, таким, що безпосередньо впливатимуть на благополуччя людей. В епоху післяправди актуальною буде психологічна наука, спрямована на зміцнення основ відкритого та толерантного суспільства, заснована на ідеалах соціальної справедливості.

Висновки і подальші перспективи досліджень. Отже, поняття післяправди означає формування суспільних настроїв у вигляді поширення інформації, що оперує не фактами, а емоціями людини, яка знайомиться з нею. Особливо широке поширення механізм формування післяправди отримав в галузі масової інформації. При цьому на пострадянських теренах дане поняття має виключно негативний, здебільшого політичний контекст, тоді як у зарубіжній практиці, більше стосується конкретної епохи постмодернізму або так званої «ери післяправди» в межах якої формуються освітні та психологічні практики. Визначається, що практичні усі наукові галузі стають міждисциплінарними, дискусія між ними заохочується, а освітній процес і психологічна допомога спрямовуються на становлення вільного, незалежного, критично налаштованого, мислячого і відповідального, соціально активного громадянина.

Список використаних джерел

1. Лакан Ж. Психозы (семинар, книга III (1955/1956)) / Ж.Лакан; пер. с фр. А. Черноглазова. – М.: Гнозис, 2014. – 432 с.
2. Луман Н. Реальность массмедиа / Н.Луман; Пер. с нем. А. Ю. Антоновского. – М.: Праксис, 2005. – 256 с.
3. Мусихин Г. Очерки теории идеологий / Г.Мусихин. – М.: Издательский дом ГУ ВШЭ, 2013. – 365 с.
4. Burawoy M. For public sociology / M.Burawoy // American sociological review. – 2005. – Vol. 70(1). – P. 4–28.
5. Davies W. The age of post-truth politics / W. Davies // The New York Times. – 2016. – Vol. 24. – P. 16-20.
6. Giesinger J. The Independence of Education / J. Giesinger // On Education. Journal for Research and Debate. – 2018. – Vol. 1(1). – P. 1–3.
7. Glăveanu V. P. Psychology in the post-truth era / V. P. Glăveanu // Europe's journal of psychology. – 2017. – Vol. 13(3). – P. 375–379.
8. Lewandowsky S. Beyond misinformation: Understanding and coping with the “post-truth” era / S.Lewandowsky, U. K.Ecker, J.Cook // Journal of Applied Research in Memory and Cognition. – 2017. – Vol. 6(4). – P. 353–369.

9. Lockie S. Post-truth politics and the social sciences / S. Lockie // *Environmental Sociology*. – 2017. – Vol. 3(1). – P. 1–5.
10. Montgomery M. Post-truth politics? / M. Montgomery // *Journal of Language and Politics*. – 2017. – Vol. 16(4). – P. 619-639.
11. Peters M. S. Editorial: Education in a Post-truth World / M. S. Peters // *Educational Philosophy and Theory*. – 2017. – Vol. 49(6). – P. 563–566.
12. Romano C. *America the Philosophical*. – N. Y.: Alfred A. Knopf, 2012. – 672 p.
13. Suiter J. Post-truth politics / J. Suiter // *Political Insight*. – 2016. – Vol. 7 (3). – P. 25–27.
14. Wallace D. P. From the editors: The democratization of information? Wikipedia as a reference resource / D. P. Wallace, C. Van Fleet // *Reference & User Services Quarterly*. – 2005. – P. 100–103.

References transliterated

1. Lakan Z.H. (2014) *Psihozy (seminar, kniga III (1955/1956))* [Psychoses (seminar, book III (1955/1956))]. M. 432 p. (in Russian)
2. Luman N. (2005) *Real'nost' massmedia* [Mass media reality]. M. 256 p. (in Russian)
3. Musihin G. (2013) *Ocherki teorii ideologij* [Essays on the Theory of Ideologies]. M. 365 p.
4. Burawoy, M. (2005). For public sociology. *American sociological review*, 70(1), 4-28.
5. Davies, W. (2016). The age of post-truth politics. *The New York Times*, 24, 16-20.
6. Giesinger, J. (2018). The Independence of Education. *On Education. Journal for Research and Debate*, 1(1), 1-3.
7. Glăveanu, V. P. (2017). Psychology in the post-truth era. *Europe's journal of psychology*, 13(3), 375-379.
8. Lewandowsky, S., Ecker, U. K., & Cook, J. (2017). Beyond misinformation: Understanding and coping with the “post-truth” era. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*, 6(4), 353-369.
9. Lockie, S. (2017). Post-truth politics and the social sciences. *Environmental Sociology*, 3(1), 1-5.
10. Montgomery, M. (2017). Post-truth politics?. *Journal of Language and Politics*, 16(4), 619-639.
11. Peters, M. S. (2017). Editorial: Education in a Post-truth World. *Educational Philosophy and Theory*, 49(6), 563–566.
12. Romano, C. (2012). *America the Philosophical*. Alfred a Knopf Incorporated.
13. Suiter, J. (2016). Post-truth politics. *Political Insight*, 7(3), 25-27.
14. Wallace, D. P., & Van Fleet, C. (2005). From the editors: The democratization of information? Wikipedia as a reference resource. *Reference & User Services Quarterly*, 100-103.

Зливков В.Л. Психологические аспекты феномена постправды.

Статья посвящена феномену постправды, означающего формирование общественных настроений в виде распространения информации, оперирующей не фактами, а эмоциями человека, знакомящегося с ней. Актуальность данного концепта обусловлена тем, что источники информации - объективные факты менее важны, чем обращение к эмоциям и личным убеждениям ее получателей. Проанализировано понятие «политика постправды» как тип политической культуры, в которой дискурс в основном формируется через обращение к эмоциям и личным убеждениям аудитории. Установлено, что на постсоветском пространстве это понятие имеет исключительно негативный, в основном политический контекст, тогда как в зарубежной практике, больше касается эпохи постмодернизма или так называемой «эры постправды» в рамках которой формируются новые образовательные и психологические практики. Определено, что в эпоху постправды практически все научные отрасли становятся междисциплинарными, дискуссия между ними поощряется, а образовательный процесс и психологическая помощь направлены на становление свободного, независимого, критически настроенного, мыслящего и ответственного, социально активного гражданина.

Ключевые слова: постмодернизм, постправда, идентичность, дискурс, образовательные практики, междисциплинарные исследования.

Zlivkov V. Psychological features of the post-truth concept. This article is devoted to the phenomenon of post-truth, which means the formation of social mood in the form of dissemination of information, which operates not facts, but the emotions of the person who is acquainted with it. Post-truth is a political culture in which debate is framed largely by appeals to emotion disconnected from the details of policy, and by the repeated assertion of talking points to which factual rebuttals are ignored. Post-truth differs from traditional contesting and falsifying of facts by relegating facts and expert opinions to be of secondary importance relative to appeal to emotion. While this has been described as a contemporary problem, some observers have described it as a long-standing part of political life that was less notable before the advent of the Internet and related social changes. Commonly proposed explanations for post-truth include changes in political culture, in the structure of information in the digital age and universal cognitive weaknesses that limit people's capacity for critical thought. While all these are likely important factors, they do not account for the role of culture in creating and sustaining post-truth. In fact, it is likely that culture, especially in the form of metacognition, or thought about thought, plays an important role by providing knowledge practices, techniques for allocating attention, and especially competing theories of truth. It is established that the post-Soviet area this concept is extremely negative, mostly political context, while foreign practice, is more about the era of postmodernism or the so-called "era post-truth" within which shaped modern educational and psychological practice. It is determined that in the post-truth period, practically all scientific fields become interdisciplinary, the discussion

between them is encouraged, and the educational process and psychological assistance are aimed at the formation of a free, independent, critical-minded, thinking and responsible, socially active citizen.

Keywords: *postmodernism, post-truth, identity, discourse, educational practices, interdisciplinary research*